Il-Ħuttafa

numru 117

Lulju - Awwissu 2013

BirdLife MALTA

Il-magażin ta' Klabb Ħuttaf

Klabb Ħuttaf

Victor Falzon

Budakkra Rasha Sewda
Red-black Triplefin

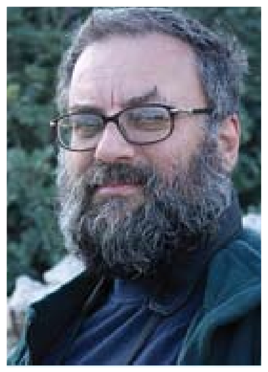

Ħbieb Ħuttaf !

editorjal

Fil-librerija tiegħi għandi mijiet ta' kotba fuq in-natura, imma 'qas kieku ngħix 200 sena mhu ħa nsib il-ħin naqrahom kollha! Imma xorta nibqa' nixtri l-ġodda, għax il-kotba fihom tant u tant x'titgħallem.

Imma mhux mill-kotba biss nitgħallmu. Nitgħallmu wkoll minn dak li naraw madwarna, speċjalment fin-natura.

Fil-paġni tal-aħbarijiet spiss naqraw fuq annimali u pjanti ġodda li jinstabu madwar id-dinja, anke f'Malta. Dawn is-sejbiet eċitanti jsiru mhux minn nies bilqiegħda bi ktieb f'idejhom. Dawn l-iskoperti jsiru minn nies li joħorġu - kif jgħidu bl-Ingliż - *in the field*. Mingħajr dawn in-nies ħafna mit-tagħrif li għandna kieku għadna ma nafuhx - u jkolli ħafna inqas kotba fil-librerija!

Però biex nosservaw u nitgħallmu min-natura mhux bilfors immorru fil-ġungla qisna Indiana Jones! Biżżejjed passiġġata fil-kampanja jew dawra fil-ġardina. L-importanti nżommu għajnejna miftuħin u nosservaw bil-paċenzja. S'intendi l-annimali u l-pjanti li ħa naraw madwarna probabbli mhux ħa jkunu ġodda għax-xjenza, imma forsi jkunu ġodda għalina, u għalhekk xorta eċitanti.

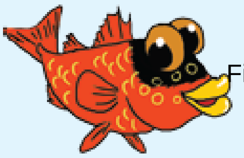

Fis-~~Daż-żmien~~ inkunu ħafna f'xatt il-baħar, u anke hemmhekk hemm ħafna natura x'nosservaw. B'maskla tal-għawn u pajp nistgħu nittawlu taħt wiċċ il-baħar, u f'ilma baxx li jasallek sa fuq irkubbtejk tista' f'temp ta' ħames minuti tara 20 speċi jew iktar ta' flora u fawna, speċjalment jekk hemm xi blat li fuqu jikbru l-algi.

~~Komplu gawdu s-sajf ħbieb, imma tantx toqogħdu fix-xemx.~~

Victor

Victor Falzon l-Editur

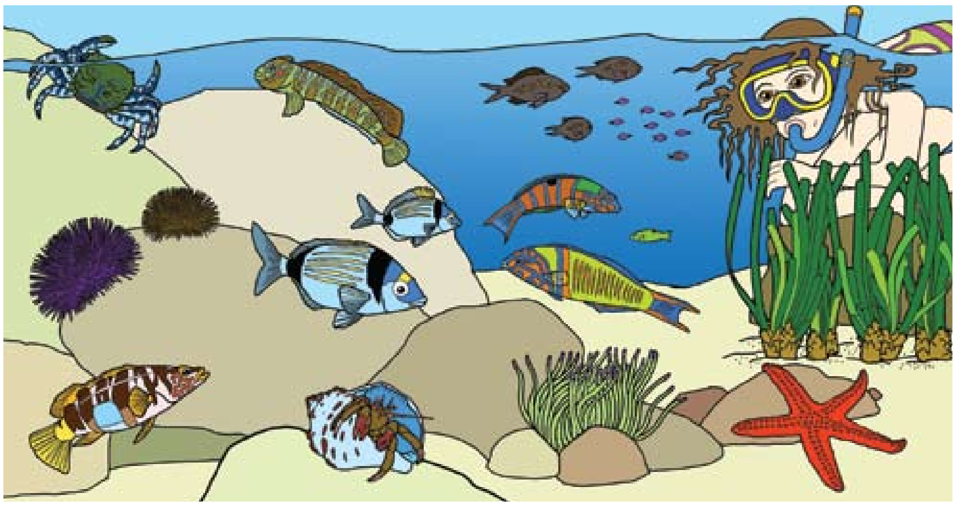

Victor Falzon

mal-faċċata

Il-**bilbla** (short-toed lark) hija waħda mill-għasafar li jbejtu f'pajjiżna. Dari kienet komuni u mifruxa mal-kampanja Maltija, imma llum naqset ħafna u f'Għawdex biss għadek tara ftit numri sew. X'ħasra tkun jekk jiġi żmien li ma nibqgħux nisimgħu l-bilbla tbelbel!

Ritratt ta' Joe Sultana

il-Kontenut

Editorjal	2
Aħbarijiet	3
Mid-Dinja	4
X'nista' Nara Tgħid?	5
Il-Lista l-Ħamra	5
Attività	6
Avviżi	6
Intervista ma' Fjura	6
Jistiraw u jitmattru	7
Arti u Ritratti	8
Paġna Falko	9
Ir-Ramla l-Ħamra	10

il-Kumitati

Ċentrali

Kathleen Mamo (kap) • Jason Aloisio • Chris Cachia Zammit • Desirée Falzon • Victor Falzon

Falko

Martin Austad (kap) • Anne Marie Austad • Nicholas Galea • Timothy Micallef

il-Klabb

Klabb Ħuttaf huwa t-taqsima ta' BirdLife Malta għall-membri ta' taħt it-18-il sena. Il-Klabb jorganizza ħarġiet fil-kampanja, żjarat f'riservi naturali, ħarġiet bil-lanċa, u nagħmlu wkoll xogħol ambjentali. Kull xahrejn noħorġu wkoll il-magażin *Il-Ħuttafa* li l-membri jirċievu d-dar bil-posta. Bħalissa fil-Klabb qegħdin xi 1000 membru. Sħubija fi Klabb Ħuttaf hija €7 fis-sena.

il-Kuntatt

indirizz
BirdLife Malta
57/28 Triq Abate Rigord
Ta' Xbiex XBX 1120
tel **21347644 / 21347645 / 21347646**
imejl **info@birdlifemalta.org**
imejl tal-magażin
il-huttafa@birdlifemalta.org
websajt **www.birdlifemalta.org**

Reg.Vol.Org. VO/0052

©BirdLife Malta, Awwissu 2013

Disinn u produzzjoni Victor Falzon
Stampat għand Poulton's Print Shop

Aron Tanti

Iż-żgħar kibru sew...

Is-seba' flieles tal-Fras-servjent li faqqsu l-Għadira f'Ġunju li għadda issa kibru sew. Tgħallmu mhux biss isibu l-ikel weħidhom imma kif taraw minn dar-ritratt riċenti issa tgħallmu wkoll itiru. Ftit żmien ieħor ikunu lesti biex ipassu lejn l-Afrika flimkien mal-ġenituri tagħhom.

Erbgħa mis-seba' frieħ tal-Fras-servjenti qed jittestjaw il-magni! B'dawk il-ġwienaħ ġodda ftit ieħor iridu jaqsmu 350km baħar u 2000km deżert.

Raymond Galea

Il-bilbluni reġgħu bejtu.

Bilblun żagħżugħ minn ta' din is-sena

Il-**bilblun** (tawny pipit) huwa għasfur li beda jbejjet f'pajjiżna f'dawn l-aħħar snin.

Għalkemm jismu bilblun, dan huwa fil-fatt tip ta' pespus (*pipit*) u mhux bilbla (*lark*). Huwa għasfur żgħir tal-beraħ u x-xagħri, u jitfaċċa kull sena fil-pases. Imma jidher li qed jibda jbejjet ukoll.

L-ewwel bejta nstabet fl-1993 minn xi nies tal-BirdLife. Imbagħad - wara kważi 20 sena - reġgħu nstabu bejtiet u frieħ fis-sajf tal-2011, fil-park tal-Majjistral. Is-sena l-oħra (2012) bejtu wkoll, probabbli iktar minn par wieħed.

U issa, ftit ġranet ilu, u mill-ġdid fil-Majjistral, sħabna Ray u Nick Galea raw familja bilbluni b'żewġt ifrieħ li diġà tgħallmu jtiru.

Aron Tanti

Ġerħa kerha li ma tridx tfiq...

Dan ritratt mill-ajru tal-Armier, L-Armier iż-Żgħir (Little Armier) u l-inħawi tat-Torri l-Abjad. Il-bini li jidher fir-ritratt huwa **kważi kollu kontra l-liġi!** Kontra l-liġi għax mibni bla permess fuq art publika. Jiġifieri kull min bena hemmhekk seraq biċċa art li suppost hija ta' kulħadd. X'wiċċ tost għandhom xi nies! Minbarra l-qerda totali tal-ambjent naturali li nbnew fuqu, dawn il-kmamar għamlu wkoll ħsara kbira lil xi swar baxxi minn ta' żmien il-Kavallieri. Ftit ġimgħat ilu smajna li l-qorti ordnat xi nies biex jinqalgħu minn hemm. Kulħadd feraħ bl-aħbar (ovvjament ħlief min għandu l-kmamar hemm!). Imma mbagħad ma smajna xejn iktar...

X'għandna mid-dinja?

Ħafna riħ

Sa l-aħħar ta' dis-sena fid-**dinja** ħa jkun hawn biżżejjed turbini tar-riħ biex jiġġeneraw 300 gigawatts ta' enerġija. Jiġifieri daqs kemm kieku jipproduċu 114 pawer stejxin nukleari! U kollox mir-riħ. Fuq quddiem nett fl-użu tal-enerġija mir-riħ hemm l-Ewropa, b'iktar minn terz ta' dan it-total. Cool hux!

Qabdu l-killers

Fiċ-**Chad** arrestaw wieħed minn grupp kaċċaturi li bejniethom qatlu kważi 200 iljunfant (u ħames rejnġers!) f'inqas minn sena. Il-qtil tal-iljunfanti biex jisirqulhom in-nejbiet żdied ħafna f'dawn l-aħħar snin. Skont il-Ġnus Magħquda, fl-Afrika qed jinqatlu kull sena iktar iljunfanti milli jitwieldu.

Daqshekk kaċċa

Ftit xhur ilu l-**Costa Rica** għaddiet liġi li biha l-kaċċa bħala passatemp saret illegali fil-pajjiż kollu. Il-Costa Rica pajjiż b'natura sinjura ħafna, u b'xorti tajba n-nies għandhom l-ambjent għal qalbhom ħafna. B'din il-liġi l-Costa Rica kompliet turi kemm tirrispetta n-natura. Prosit Costa Rica. Way to go!

Ftit rispett

Dis-sena, **118-il gvern** qablu li jipproteġu seba' speċi ta' klieb il-baħar milli jinqabdu jew jinbiegħu. Mhux numru kbir meta tqis li hawn 143 speċi ta' *sharks* fil-periklu li jinqerdu. Imma huwa sinjal ċar li fl-aħħar il-pajjiżi qed jibdew juru rispett anke lejn dawn l-annimali li ma tantx għandhom fama tajba.

Xi qrun dawk

Utah fl-**Istati Uniti** huwa magħruf għall-fossili ta' dinożawri li x-xjenzati l-ħin kollu jsibu fil-blat. Ftit ġimgħat ilu sabu fossili ta' speċi ġdida ta' dinożawru. Dan l-annimal għex xi 76 miljun sena ilu u ma' rasu kellu par qrun enormi li jġibu għira lil kull barri! Semmewh *Nasutoceratops titusi*.

Ħmistax ġodda

Fil-**Brażil** instabu 15-il speċi ta' għasafar ġodda! Ħdax minnhom huma endemiċi għall-Brażil, u l-erbgħa l-oħra jinstabu wkoll fil-Peru u fil-Bolivja. Speċi minnhom hija tip ta' ċawla li diġà qiegħda f'periklu kbir li tisparixxi mid-dinja, Dan għaliex l-ambjent li tgħix fih qed jinqered mill-bniedem.

Xaqq tama

L-Amur Leopard hija l-iktar razza rari ta' leoparda fid-dinja. Tgħix fil-wesgħat tal-lvant tar-Russja u ċ-Ċina. Sa ftit snin ilu fir-Russja għaddew b'kollox xi 25. Bis-saħħa ta' numru sabiħ ta' frieħ, in-numru fir-Russja issa jidher li tela' għal xi 50. Xorta hija *Critically Endangered*, imma forsi hemm xaqq tama!

Ir-Russi qalu le

Ftit ġimgħat ilu kien kważi sar qbil internazzjonali li jitwaqqfu żewġ riservi naturali enormi (4,000,000km^2) fil-baħar madwar l-**Antartika**. B'hekk jiġu protetti balieni, pingwini, ħut, foki u krill mis-sajd u tniġġis. Imma r-Russja qalet le u sfaxxa kollox. Sur President Putin, biex tkun ambjentalist mhux biżżejjed tippoża ma' xi tigra, ta!

Qatgħu qalbhom

Il-Monsanto, l-ikbar kumpanija fid-dinja ta' prodotti [1]ĠM, qatgħet qalba li tkabbar dawn il-ħxejjex fl-**Unjoni Ewropea**. Dan għaliex in-nies tal-UE huma fil-biċċa l-kbira kontra dawn il-prodotti, li ħadd ma jaf xi ħsara jistgħu jagħmlu fin-natura.

[1]ĠM. Prodotti GM (*genetically modified*) huma pjanti li xjenzati jkun bagħbsilhom fil-bijoloġija tagħhom. Ħafna nies huma kontrihom għax ħadd ma jaf xi ħsara jistgħu jagħmlu dawn il-prodotti fin-natura.

X'nista' nara tgħid?

jikteb **Jason Aloisio**

Għasfur ta' San Martin

Common Kingfisher *Alcedo atthis*

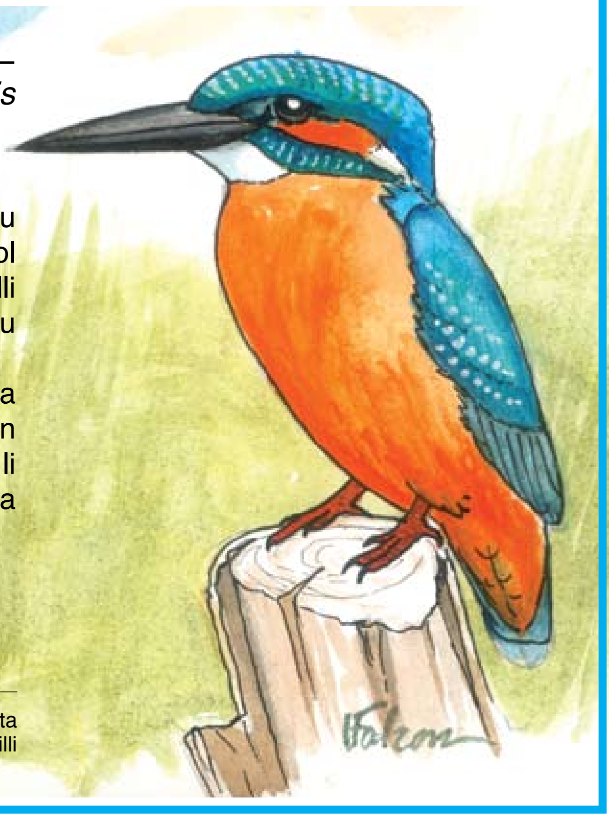
Victor Falzon

Għalkemm żgħir, żgur li hu fost l-isbaħ għasafar tal-passa li tista' tara, minħabba l-ilwien tiegħu. Jibda jidher minn daż-żmien tas-sajf, xi ftit jibqgħu fix-xitwa u jerġa' jidher fir-rebbiegħa. Għalkemm ir-riservi tal-Għadira u s-Simar, u s-Salini huma l-aħjar postijiet biex tarah, tista' tinzertah ukoll f'xatt il-baħar waqt li tkun qed tieħu xi għuma.

Tagħrfu kemm mill-kuluri tiegħu, kif ukoll mit-tisfira ħafifa li jsemma' ta' spiss. Għandu dehra partikulari: ġisem imbaċċaċ, denb qasir u ras kbira b'munqar goff u twil. Jiekol ħut żgħir u gambli mill-ilma, imma jiekol ukoll insetti bħal mazzarelli meta l-priża favorita tiegħu tkun nieqsa.

Il-bejta jħaffirha fil-ħamrija tal-ġnub tax-xmajjar, u tkun qisha mina twila sa 130ċm li twassal f'fetħa ovali. F'Malta ma jbejjitx.

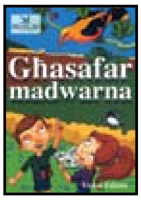

It-tpinġija meħuda mill-ktieb **Għasafar Madwarna**, miktub apposta għat-tfal. Dal-ktieb jiswa €5 u tista' tixtrih mingħand il-BirdLife jew billi żżur ir-riservi naturali tal-Għadira jew Is-Simar.

Hemm għaqda jisimha **International Union for the Conservation of Nature**, jew **IUCN** fil-qosor. Kif juri isimha din hija għaqda li taħdem għall-ħarsien tan-natura fid-dinja kollha.

Waħda mill-affarijiet li tagħmel l-IUCN hi li żżomm ir-**Red List of Threatened Species**. Din lista ta' eluf ta' annimali u pjanti, fejn kull speċi titpoġġa f'kategorija skont kemm hija komuni jew rari fid-dinja. Hemm sitt kategoriji prinċipali, kull waħda iktar serja mill-oħra. Per eżempju r-rundun qiegħed fil-kategorija **Least Concern** (LC), jiġifieri m'hemmx inkwiet għax għadu komuni ħafna. Mill-banda l-oħra, il-kwagga (tip ta' żebra) qiegħda fil-kategorija **Extinct** (EX) għax m'għadhiex teżisti. Minn żmien għal żmien l-IUCN tirrevedi l-lista, u ċċaqlaq speċi minn kategorija għal oħra skont sarux iktar rari jew komuni. Sfortunatament ftit huma dawk li minn rari jsiru komuni, is-soltu tkun it-triq tan-niżla :(

S'issa r-Red List fiha xi 70,000 speċi imma n-numru dejjem jikber iktar ma jsiru studji u rapporti. Tistgħu ssibu l-lista onlajn hawnhekk **www.iucnredlist.org**

Morna tajjeb...

Aron Tanti

Il-ħarġa fuq il-baħar tal-5 Lulju biex naraw iċ-ċief kienet suċċess bħas-soltu. Konna **xi 90 ruħ** imqassmin fuq żewġ laneċ u l-baħar kien kalm għalkemm mhux żejt. Id-dehra tas-sisien majestużi ta' Ta' Ċenċ jimpressjonawk anke mill-bogħod, aħseb u ara meta tidħol taħthom. Iċ-ċief ma naqasx, għax [1]raft wara oħra rajna **xi elf ċiefa** b'kollox. Kulħadd jittrombja u jieħu r-ritratti, waqt li dawn l-għasafar sbieħ itiru madwarna qishom erwieħ siekta. Ilkoll stennejna x-xemx tinżel, aħna l-bnedmin biex nogħxew bid-dehra, u ċ-ċief biex malli jidlam itiru lejn il-bejtiet sigrieti fis-sisien. Insomma, esperjenza bis-sens. Grazzi lil-Leaders kollha li mingħajrhom ma kinitx issir.

[1]**raft.** Grupp ta' ċief (jew tajr ieħor tal-baħar) li jpoġġi f'wiċċ l-ilma biex jistrieħ jew biex jistenna d-dlam ħalli jtir lejn il-bejta. Raft waħda jaf ikun fiha mijiet ta' għasafar.

AVVIŻI

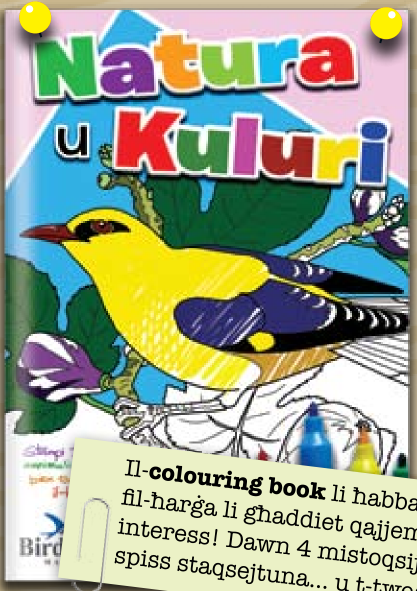

Il-**colouring book** li ħabbarnielkom fil-ħarġa li għaddiet qajjem ħafna interess! Dawn 4 mistoqsijiet li spiss staqsejtuna... u t-tweġibiet!

M. Il-ktieb għal min jidħol membru ġdid, jew anke għal min ikun diġà membru?
T. Għall-ewwel bdejna b'membri ġodda biss, imma tant kien hemm ġenn għalih li ftaħna wkoll għal dawk il-membri li jġeddu s-sħubija tagħhom fil-Klabb.

M. Nibża' li sa ma nasal biex inġedded, il-ktieb jilħaq jispiċċalkom. X'ħa nagħmel?
T. Tistenniex is-sħubija tiskadi. Fittex ġedded bil-lest minn issa għas-sena ta' wara.

M. Jekk inġedded bil-posta jew onlajn xorta nieħdu l-ktieb?
T. Iva. Nibagħtulek vawċer li tkun tista' ssarrfu fil-ktieb mill-Għadira jew Is-Simar, mill-iskola (primarja), minn attività tal-BirdLife jew mill-uffiċċju tagħna.

M. Nista' nixtrih?
T. Le, il-ktieb mhux għall-bejgħ. Qiegħed biss biex jingħata **b'xejn** lill-membri ta' Klabb Ħuttaf (jew Family Members).

Intervista ma' Fjura

Bużbież il-Baħar
Sea Samphire

Victor Falzon

Għaliex jismek Bużbież il-Baħar?
Għax jien u l-bużbież kuġini, nixxiebħu ftit fil-fatt. U għax nikber ħdejn il-baħar.

X'tip ta' ħabitat tħobb?
L-aktar li nħobb xtut bil-blat u tifrik fejn inqabbad l-għeruq. Imma anke fir-ramel, ta.

Inti pjanta rari?
U le miniex xi rari, ta.

X'tgħidli fuq il-fjuri tiegħek?
Jien nagħmel il-fjuri fis-sajf u jkunu forma ta' bukketti. Jixbħu lil tal-kuġina l-bużbieża imma ma jkunux sofor daqs tagħha, ta.

Iħobbuk xejn l-insetti?
Iva, dejjem bin-naħal u ż-żnażan iduru miegħi.

Veru, anke fir-ritratt jidhru. Allura għandek xi problemi?
Sakemm ma jivvintawx xi proġett turistiku u jgħattu medda xatt oħra bil-konkos, ma tantx għandi x'ingorr, ta. Ħlief xi munzell faħam jikwi minn ta' xi barbikju!

Nispera li le...
Anke jien, imma għadek issib nies li jħanżru kull fejn imorru.

Naf naf, xi nies ma jitgħallmux. Daqshekk għal-lum. Saħħa.
Lilek ukoll ħi, u jekk tara bużbieża sellili għaliha.

Jistiraw...

Intom tafu li l-friefet l-ewwel ikunu xgħat (*caterpillar*) imbagħad jagħmlu l-fosdqa (*pupa*) u minnha joħorġu friefet.

Ħafna insetti mhux hekk jagħmlu. Per eżempju l-ġurati meta jfaqqsu ma jkunux dud imma jkunu kopja żgħira tal-kbar. Bħalna l-bnedmin wara kollox! Imma l-insetti għandhom problema għax ġisimhom magħluq ġo qoxra iebsa. Meta ż-żgħar jibdew jikbru l-qoxra ma tikbirx magħhom. Tibda tiġihom dejqa! X'jaqbdu jagħmlu?

...u jitmattru

B'xorti tajba għandhom trikk tajjeb! Huma u jikbru, il-ġurati żgħażagħ kultant żmien irabbu qoxra ġdida taħt il-qadima, imbagħad il-qoxra l-qadima tinqasam u joħorġu minnha qishom qed jinżgħu xi kostum!

F'dawn ir-ritratti sbieħ li ħa seħibna Joe Vella naraw ġurata qed tagħmel l-aħħar tibdila, għax wara din ma tikbirx iktar fid-daqs.

Fir-ritratti tidher ukoll tifrex għall-ewwel darba l-ġwienaħ ġodda fjamanti. Issa barra li taqbeż tista' wkoll ttir!

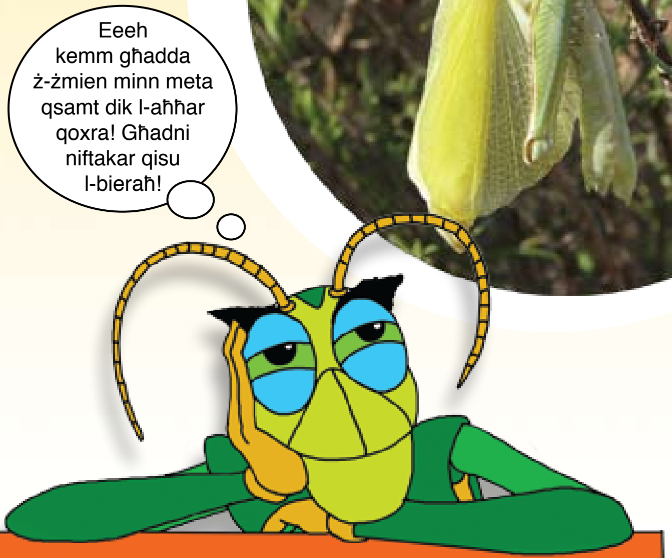

arti

Agħti kulur

Kamaleonti

Victor Falzon

Ibagħtulna t-tpinġijiet u r-ritratti li tieħdu tan-natura (mhux pets jew pjanti kkultivati) ħalli nġibuhomlkom f'dil-paġna. Basta jkunu veru tagħkom! Tistgħu tibagħtuhom bil-posta jew imejl.

indirizz
BirdLife Malta
57/28 Triq Abate Rigord
Ta' Xbiex XBX 1120
imejl
il-huttafa@birdlifemalta.org

*Materjal li tibagħtulna bil-posta ma nkunux nistgħu nibagħtuhulkom lura.

Żewġ ritratti li bagħtulna l-ħbieb tagħna l-aħwa **Elisa** (7) u **Mathias** (5) **Saliba**

Vjolett

Il-vjolett wieħed mill-mazzarelli li tfaċċaw Malta f'dawn l-aħħar snin. Jidher li qed jinfirex mhux ħażin.

Kamaleonti

ARTITASKYA

Kartun ieħor ta' **Askya Pizzuto** (17)

Daqquqa tat-Toppu

Prosit Falko!

Ħbieb Falkuni!

Ġà għamilna ħames attivitajiet mindu ktibtilkom l-ewwel darba f'*Il-Ħuttafa*. Ix-xewqa tagħna li l-imħabba għall-għasafar u għan-natura tikber qalb iż-żgħażagħ qiegħda sseħħ. Kull attività li jkollna qed insiru nafu membri ġodda li jkunu għadhom kemm issieħbu magħna, u hemm ukoll membri li s'issa ma tilfux attività waħda. Tant għandhom ħeġġa għall-attivitajiet li lanqas biss inkunu ħriġna l-magazin li jsaqsuna x'ikun imiss!

Xi jiem ilu morna sal-Imtaħleb biex nisimgħu ċ-ċief, u qisni għadni qed nisma' dak l-għajat speċjali tagħhom! Imma waqt li tkun qed tgawdi n-natura ma tistax ma jaqbdekx ftit dwejjaq ukoll. Dan meta taħseb f'kemm il-bniedem qed jagħmel deni u f'kemm in-natura qiegħda fil-periklu. Studju li qed tagħmel BirdLife Malta (parti mill-EU Life Project fuq it-tajr tal-baħar) juri li ċ-ċief m'għadux isib ħut x'jiekol fl-ibħra Maltin u qed ikollu jmur iżjed u iżjed 'il-bogħod. Waqt l-attività kien evidenti ukoll l-effett tat-tniġġis tad-dawl. Fejn jidhru l-irħula bid-dwal qawwijin tagħhom il-kwiekeb ma kinux jidhru. Dan l-istess dawl iħawwad lill-frieħ taċ-ċief u l-garni, li bi żball jinġibdu lejn l-art flok lejn l-baħar. Mhux tniġġis tad-dawl biss kien hemm, imma ħafna skart mormi minn nies bla rispett. Dan jiġbed il-firien li huma għadu kbir taċ-ċief għax jieklu l-bajd u jattakkaw il-frieħ.

Imma ma naqtgħux qalbna. Il-BirdLife qed tagħmel differenza kbira għall-għasafar Maltin u mhux se twaqqaf il-ġlieda kontra l-qerda ambjentali. L-istess jgħodd għalina tal-Falko. Bl-edukazzjoni u billi nżidu l-apprezzament għan-natura nistgħu nagħmlu ħafna ġid. Għalhekk inħeġġiġkom bħala membri tal-Falko u ta' Klabb Ħuttaf biex tieħdu ħsieb l-ambjent u tħeġġu lil sħabkom ukoll. Narakom għall-attivitajiet!

Martin

Martin Austad
Kordinatur

Rylan Patissier

Membri Falko waqt il-ħarġa fl-Imtaħleb igawdu l-ġmiel tal-baħar, is-sisien u x-xemx nieżla. Imma kien hemm ukoll il-kruha... dak l-iskart fir-rokna, li jħammeġ u jeqred l-ambjent naturali.

Il-**Falko** hija t-taqsima għaż-żgħażagħ ta' Klabb Ħuttaf. Il-membri li għandhom 13-il sena jew iktar awtomatikament isiru membri fil-Falko. Għalihom il-Falko torganizza attivitajiet apposta, li jitħabbru f'din il-paġna.

FALKO

Berdwoċing ... Banju ... u Barbikju!

F'Awwissu tibda l-passa tal-ħarifa u l-għasafar jibdew jiċċaqalqu 'l isfel lejn l-Afrika. Dan il-fenomenu ta' kull sena aħna l-berdwoċers inkunu qed nistennewh b'ħerqa kbira. Għalhekk bix-xieraq li niċċelebraw ftit. L-ewwel ħa nidħlu fir-riserva tal-Għadira għal ftit berdwoċing, dak iż-żmien jitfaċċaw l-**għasafar ta' San Martin** u hemm ċans tajjeb naraw dan l-għasfur tal-ġenn. Wara naqsmu t-triq għal fuq ir-ramla biex naqbżu waħda l-baħar. Wara nagħmlu barbikju.

Nicholas Galea

Ta' San Martin jibda jpassi kmieni.

Data L-**Erbgħa 28 Awwissu 2013**
Niltaqgħu **5pm** quddiem ir-riserva tal-Għadira
Nispiċċaw **10-11pm**
Ġibu Ikel għall-barbikju • ilma • malja • xugaman • tromba jekk għandkom (il-barbikju f'idejna!)
Età **Falko 13+**

Tnejn għal Tal-Priża

Jekk il-passa f'Awwissu tkun bdiet, f'Settembru tkun fl-aqwa tagħha! U fiż-żmien li jkun qed ipassi ħafna **tajr tal-priża** mhemmx post aħjar mill-Buskett! Fil-fatt ħafna minn Settembru l-berdwoċers akkaniti hemm iqattgħuh! F'jumejn minnhom qed nistidnukom tingħaqdu magħna nesperjenzaw din il-maġija tan-natura! Tinkwetawx xi ħaġa naraw żgur, għax jekk dakinhar ma jkunx hemm mijiet ta' tajr tal-priża ikun hemm xi qatgħa **qerd in-naħal** idur magħna, jew tinqala' xi qatgħa **kwakk**!

Raymond Galea

KUĊĊARDA
Tajra tal-priża komuni li tpassi minn Malta.

Dati It-**Tlieta 10 Settembru 2013**
Is-**Sibt 21 Settembru 2013**
Niltaqgħu **3pm** taħt it-Tinda, il-Buskett
Nispiċċaw xi **7.30pm** lura taħt it-Tinda
Ġibu ikel • ilma • beritta • dlik għax-xemx • żarbun tajjeb • tromba • kamera • nowtbuk biex tiktbu x'inkunu rajna
Età **Falko 13+**

Jekk tkun ġej ħarġa tal-Falko dejjem ibgħat email lil **falkoblm@gmail.com** jew ċempel **99214143 / 99809190**.

Joe Sultana

Elisabeth Conrad

Ir-Ramla l-Ħamra

Fejn hi?

Ir-Ramla l-Ħamra qiegħda fit-tramuntana ta' Għawdex, f'tarf ta' wied bejn ix-Xagħra u n-Nadur.

Issa li s-sajf daħal ġmielu, se nħarsu lejn waħda mill-bajjiet sbieħ tal-Gżejjer Maltin, u waħda kemmxejn partikolari. Din hija r-Ramla t'Għawdex, magħrufa wkoll bħala r-Ramla l-Ħamra.

Tinstab max-xatt tat-tramuntana ta' Għawdex, fit-tarf ta' sistema ta' widien. Ma tridx tħabbel moħħok wisq biex tinduna għalfejn tissejjaħ ir-Ramla l-Ħamra! Il-kulur ħamrani tar-ramel f'dan ix-xatt jiġi mill-blat li minnu jifforma. Dan huwa qawwi ta' fuq tat-tip li jgħidulu Għajn Melel.

Ħabitat rari

Ir-Ramla hija importanti ħafna għan-natura f'Malta, għax hawnhekk insibu ħabitat rari ħafna f'Malta: l-għaram tar-ramel (bl-Ingliż *coastal sand dunes*). Dari kellna diversi nħawi bl-għaram madwar xtutna, però bil-ħafna żvilupp li sar mal-baħar, illum ftit li xejn baqa', u mill-ftit li fadal, ftit ħafna huma f'kundizzjoni tajba. Ir-Ramla l-Ħamra hija l-aħjar eżempju ta' għaram tar-ramel f'pajjiżna.

Ħabitat diffiċli

Biex jiffurmaw l-għaram tar-ramel, hemm bżonn ħafna fatturi u kundizzjonijiet, inkluż provista stabbli ta' ramel, fetħa kbira biżżejjed ta' ramla (*beach*), u irjieħ li jonfħu f'direzzjonijiet partikolari għal ċertu tul ta' żmien.

Fejn ikunu jeżistu kundizzjonijet tajbin, biż-żmien tifforma sistema ta' għaram fi stadji differenti ta' żvilupp. Insibu per eżempju l-*embryo dunes*, li jkunu żgħar u bi ftit veġetazzjoni tikber fuqhom, u li huma l-ewwel stadju biex jiffurmaw dawk ikbar.

Iktar ma s-sistema ssir stabbli, iktar nibdew insibu għaram b'medda ta' vegetazzjoni ikbar, bħal per eżempju, fuq il *fixed dunes*. Fir-Ramla nsibu eżempju kważi komplet ta' dawn l-istadji differenti fl-iżvilupp tal-għaram tar-ramel.

Victor Falzon

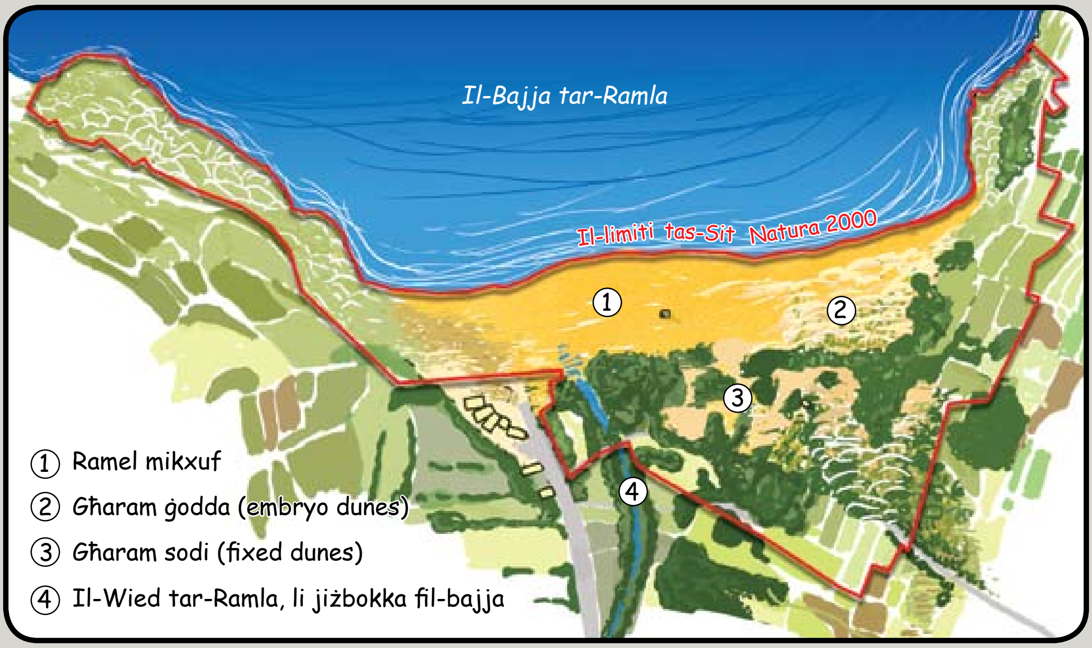

1. Ramel mikxuf
2. Għaram ġodda (embryo dunes)
3. Għaram sodi (fixed dunes)
4. Il-Wied tar-Ramla, li jiżbokka fil-bajja

Parti minn għarma stabbilita mhux ħażin, tant li fiha kibru pjanti fosthom **pankrazju**, **xewk ir-ramel** u **tengħud tar-ramel**.

Waħda mill-isbaħ pjanti tar-ramel hija l-**pankrazju** (sea daffodil) jew **narċis il-baħar**. Tagħmel il-fjuri fis-sajf.

Ħabitat sinjur

Kif tistgħu timmaġinaw, f'dan l-ambjent ma jonqsux l-ispeċi ta' interess, li diversi minnhom jgħixu biss f'dan il-ħabitat, u li għalhekk huma rari ħafna f'Malta. Fost il-pjanti nsibu t-**tengħud tar-ramel**, it-**tengħud tax-xatt**, in-**nefel tar-ramel** u l-**broxka ta' Għawdex**. Biex ikampaw f'dan l-ambjent, il-pjanti jkollhom bżonn karatteristiċi speċjali. Irridu niftakru li l-għaram mhumiex ambjent bhal ma ħa ssib f'xi ġnien; ir-ramel jiċċaqlaq, ir-raxx tal-baħar (bil-melħ li jġorr) jaffettwa l-pjanti, u ilma ħelu mhux li tant hemm. Pjanta li tmut jekk tintradam bir-ramel wara ġurnata riħ mhix tajba biex tgħix hawnhekk. Il-pjanti li jgħixu hawnhekk iridu jkunu kapaċi jkampaw maċ-ċaqliq tar-ramel, u kapaċi jsibu l-ilma ħelu, u għalhekk ikollhom għeruq li jinżlu fil-fond. Iż-żerriegħa tagħhom trid tkun kapaċi tinfirex malajr, biex pjanti ġodda jaqbdu f'qasir żmien. Għalhekk il-pjanti tal-għaram tar-ramel huma tassew speċjalizzati.

Ir-Ramla nsibu wkoll fawna ta' interess. Il-**grillu tar-ramel**, per eżempju, xejn mhu komuni fil-Gżejjer Maltin, u jinstab biss f'xi ambjenti tar-ramel max-xatt. Insibu wkoll speċi endemika ta' ħanfusa li ma tinstab imkien iktar fil-Gżejjer Maltin. U hemm diversi insetti oħrajn.

Ir-Ramla l-Ħamra mhux biss hija Sit Natura 2000, imma hija protetta b'liġi ta' skedar, li tħares postijiet ta' valur naturali jew storiku.

Guido Bonett

Il-**grillu tar-ramel** (burrowing sand cricket) tant hu rari li huwa protett b'liġi tal-Unjoni Ewropea. Bħal grilli oħrajn, iħobb iżarżar bil-lejl. Il-grillu tar-ramel iħobb iżarżar fid-daħla tal-ħofra tiegħu biex iż-żarżir jirbombja u jwassal iktar. F'pajjiżna jinsab f'xi tliet postijiet biss.

Victor Falzon

Ix-**xewk ir-ramel** (sea holly) jagħmel fjuri lelà u anke l-weraq jagħti ftit fil-blu.

Ir-Ramla l-Ħamra hija importanti wkoll għall-istorja. Fost affarijiet oħra, hemm **villa Rumana** midfuna fir-ramel, u minn żmien il-Kavallieri hemm **ċint mibni f'qiegħ il-baħar** u anke **fugass**. Fugass huwa speċi ta' kanun imħaffer fil-blat.

Tridu?

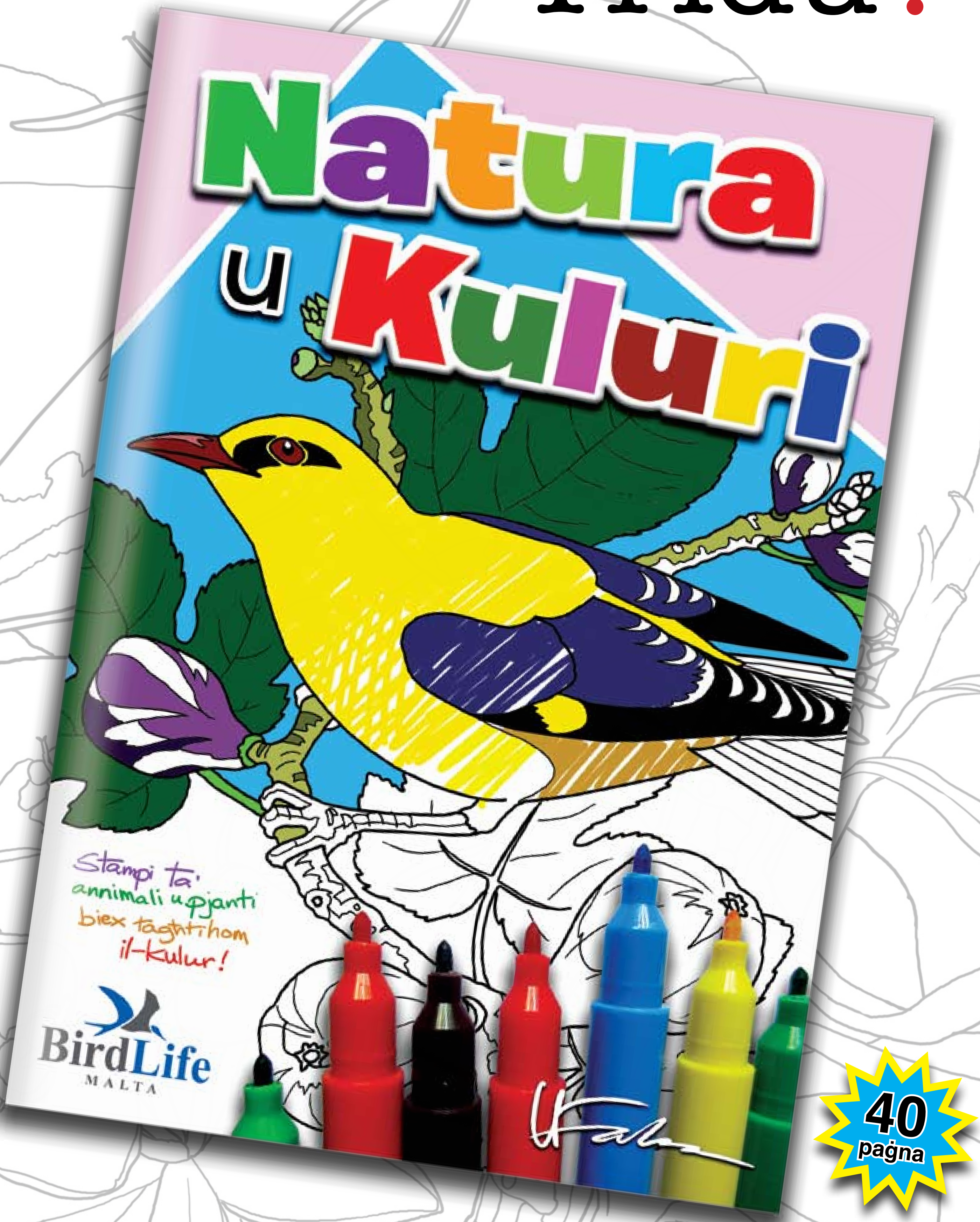

Ġedded sena oħra fi Klabb Ħuttaf
u jkun tiegħek!

Aktar tagħrif f'paġna 6